

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ПУБЛІЦИСТИКА: ДО ПРИРОДИ ПОНЯТТЯ

Інтелектуальна публіцистика – поняття, яке активно використовують у медіасфері сучасної України та журналістикознавстві, однак воно досі не набуло загальноприйнятого визначення. Дослідження презентує, як цей концепт фактично функціонує в інформаційно-комунікативному полі. Кристалізовано суперечності й проблематику визначення інтелектуальної публіцистики, уточнено її стилістичні та функціональні характеристики, відзначено імена найбільш помітних українських публіцистів: Є. Маланюка, Р. Рахманного та В. Винниченка.

Ключові слова: інтелектуальна публіцистика, логічна аргументація, інформаційно-комунікативне поле, концепт.

I. Вступ

Проблема національного інформаційно-художнього мислення саме в контексті його інтелектуалізації, як зазначав В. Буряк, посідає чільне місце в свідомісному розвитку людства. Науковець вважав, що, виокремившись як інформаційно-свідомісна даність, художній та документальний типи мислення виробили чітку систему інтерпретації факту (інформації) на соціальному, історичному, естетичному, етичному, психологічному та художньому рівнях. З огляду на визначення вченого-журналістикознавця, ми можемо говорити про функціонування особливої сфери ментальної діяльності людства – інтелектуальної публіцистики [2].

На етапі постійних трансформацій суспільної свідомості народу виникає необхідність опису феномена «інтелектуальна публіцистика» як способу трансляції авторського «Я», ціннісних ментальних категорій та масиву емпіричних знань, що мають пророчий, ідеологічний, виховний, соціетальний і націєтворчий характер. Єдине визначення концепту «інтелектуальна публіцистика» дала Л. Івшина (головний редактор щоденної всеукраїнської газети «День») на презентації циклу матеріалів «Броньбійна публіцистика»: «Інтелектуальна публіцистика – це спосіб раціонально мислити, вибудовувати альтернативи. Ми повинні атакувати простір новими ідеями, проектами, роздумами. Хтось каже, що сьогодні у суспільстві немає людей з амбіціями, а хтось – всупереч цьому – що на щось здатен. Але це індивідуальна робота» [7].

Інших визначень поняття та опису феномена в зарубіжній та вітчизняній науці немає. Збільшення швидкості обміну інформації, панівне становище соціальних мереж та покоління «Screen-Screen» призвело до збільшення псевдопубліцистичних матеріалів або таких, що за формою є схожими, проте наповнення та цінність публікацій викликає сумніви. У цей час Україна потребує чітких стратегій формування та розвитку ідеї нації, довгострокових та короткострокових сценаріїв формування патріотизму, ідеології єдності.

Незважаючи на особливу роль публіцистики та існування понад 200 визначень поняття «публіцистика», варто детальніше вивчити сам феномен публіцистики.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути, як концепт «інтелектуальна публіцистика» фактично функціонує в інформаційно-комунікативному полі.

III. Результати

На нашу думку, зародження публіцистики відбулося разом із появою масового читача та засобів відтворення літературних творів (книгодруку), тобто на початку капіталістичного періоду в Європі, а саме в XV ст. в Італії (де, за Б. Горєвим, з'явилися перша газета й перший памфлет).

Публіцистику як засіб ідеологічної боротьби розглядало радянське журналістикознавство, посилаючись на таке визначення Н. Грибачова: «Публіцистика – гостропроблемне звернення до спільноти людей з метою переконання, тлумачення, полеміки, агітації та пропаганди» [4, с. 9].

Сучасні журналістикознавці – як українські (В. Здоровега, Й. Лось, у середині XX ст. – М. Шлемкевич), так і зарубіжні (В. Ворошилов, Г. Прутцков, Л. Світіч, З. Смелкова, В. Учонова та ін.) – відзначають грецьке походження терміна «публіцистика». За Г. Прутцковим, публіцистика – межове явище, якісно краще від інших форм журналістики.

Аналогічні думки висловлював відомий український науковець, доктор філософських наук, член Української вільної академії наук і НТШ М. Шлемкевич (1894–1966) у своїй програмній статті «Новочасна потуга (Ідеї до філософії публіцистики)». Автор чітко розмежовує публіцистику (первинне) та журналістику (вторинне, похідне), вважаючи, що журналістика – це новий тип публіцистики [20, с. 111]. Публіцистику він теж зараховує до «межових речей», додаючи до

літератури інші суміжні з публіцистикою сфери: науку, мистецтво, релігію, історію, філософію тощо.

М. Шлемкевич вважає, що дати точне визначення публіцистики згідно з вимогами логіки складно, однак він береться за його формулювання, намагаючись окреслити найближчий рід і специфічну відмінність виду всередині того роду (*Definitio fit per genus proximum et differentiam specificam*). І якщо фізіологію та астрономію автор легко окреслює відповідно до поданого алгоритму, то найближчого роду для публіцистики він не знаходить: «Не можна включити її ні в поняття релігії, ні мистецтва, ні науки. В своєму повному засягові вона не вміщається ні в одній з названих ділянок духової культури. А все ж вона в їх сусідстві, і публіциста зачисляємо до родини співтворців чи співробітників духової культури» [20, с. 109–110].

Водночас автор подає певну ієрархічну типологію публіцистики: спочатку це рівень щоденників та тижневиків; потім – журнальні огляди, студії, етюди, есеї; й аж тоді – твори світоглядної публіцистики, що межують із філософією. Отже, М. Шлемкевич виокремлює в публіцистиці (рід) власне світоглядну (філософську) публіцистику (вид) як самодостатній і найвагоміший корпус макротекстів. Попри розлогі та масштабні студії публіцистики, М. Шлемкевич таки не дає остаточної самодостатньої дефініції, залишаючи нам до роздумів лише вищезазначені спроби, головно образні, а не наукові.

Професор В. Здоровега вважає, що доцільно розмежовувати публіцистику в широкому та вузькому професійно-журналістському значенні слова [5, с. 45].

Надаючи перевагу «логічно і практично виправданому погляду на публіцистику у більш вузькому розумінні», науковець пропонує таке визначення: «Публіцистика – це твори, в яких оперативно досліджуються й узагальнюються з особистих, групових, державних, загальнолюдських позицій актуальні факти та явища з метою впливу на громадську думку, суспільну свідомість, а відтак на соціальну практику» [5, с. 30]. Публіцистика в широкому розумінні, на думку науковця, – це всі публічні виступи на актуальні суспільно-політичні теми, а отже, практично всі журналістські виступи.

Звісно, зведення досліджуваного поняття лише до форми пропаганди й агітації не вичерпує, навіть більше – спотворює, саму природу публіцистики.

Помітно, що в спеціалізованій літературі визначення публіцистики відходить від площини літератури, прямує до власне журналістики (як самодостатньої та рівноправної з літературою сфери). «Під останньою слід розуміти певні тенденції, елементи, ознаки публіцистики, – пише В. Здоровега, застерігаючи від підміни одного поняття іншим, – стильові особливості, властиві насамперед іншим потокам журналістської інформації, деяким видам наукових праць, творам художньої літератури, іншим видам мистецтва, включаючи образотворче мистецтво (плакат, карикатура), музику (гімн, ода)» [5, с. 30, 31].

Саме про публіцистику в найширшому значенні йдеться в дефініції Й. Лося: «Публіцистика – словесна й візуальна сфери моделювання свідомості, вияв динамізму людського духу, політичне й морально-філософське освоєння історії та актуальної суспільної практики, всеохопний за-сіб формування особистості, площина зазначення вартостей та інтересів людей, соціальних груп і націй, втілення їхньої культурної ідентичності» [8, с. 24].

Науковці запропонували чималу кількість дефініцій публіцистики, однак досі не вироблено єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття, хоча більшість дослідників розглядали публіцистику як специфічну сферу соціального відображення дійсності. Творчим висновком досліджень можна вважати визначення публіцистики як особливого роду соціальної діяльності, як специфічного відгалуження творчої праці. Науковці виділяють не менше ніж три визначальних сфери функціонування публіцистики (а відповідно, три підходи до її розуміння):

- публіцистика як сфера літератури (художня публіцистика): І. Білодід, Г. Вартанов, Б. Горєв, В. Даль, С. Ожегов, В. Шкляр та ін. (більшість словників та енциклопедій);
- публіцистика як сфера філософії, релігії, науки (світоглядна публіцистика): Й. Лось, Б. Прутцков, М. Шлемкевич;
- публіцистика як сфера журналістики (так звана газетна/журнальна, теле-, радіопубліцистика або спеціалізована фахова література): В. Горохов, Н. Грибачов, В. Здоровега, Б. Лозовський, Л. Світій, В. Учонова та ін.

Загальновідомо, що інтелект – це здатність приймати рішення, відповідно до визначених цілей і пріоритетів, у цій конкретній ситуації [6, с. 21.]. Проте, ми не можемо не говорити про тотальні поняття «інтелекту», такі як «розум», «свідомість», «мислення», «раціональність» та «ментальні процеси».

Згідно з філософським словником, «інтелект (лат. *intellectus* – пізнання, розуміння, розум) – суб'єктивна здатність живих істот здійснювати соціально-орієнтовану діяльність, що виражається у пристосуванні до середовища, його творчій зміні. <...>. Забезпечує організму прогресуючий життєвий стимул. <...>. Протиставляється інстинктам і шаблонам. <...>. Як здатність, що дозволяє живим істотам активно досягати поставленої мети» [18, с. 234].

Давньогрецькі філософи Платон і Аристотель розглядали свідомість у контексті дихотомії «матеріальне – ідеальне», вивчаючи природу мислення, а також виявляючи діалектику двох сфер дійсності: понятійного мислення й чуттєвої дійсності [13, с. 318].

Філософи Нового часу продовжили цю традицію, підкреслюючи, що підставою достовірності знання є досвід (Ф. Бекон, Д. Локк). Пізнавальні здібності, розум, раціональність є на цьому етапі критеріями класифікації наук. Епоха Нового часу – період зародження нової раціональності й нового бачення ролі інтелекту в пізнанні (Р. Декарт і Б. Спіноза).

Апологія інтелекту, характеристика його як провідної сили суспільного розвитку реалізована у філософії Просвітництва (Ф. М. Вольтер, К. А. Гельвецій, І. Г. Гердер, Д. Дідро, Е. Б. Кондильяк, Ж-Ж. Руссо). Найвизначніші філософи Просвітництва: Ф. М. Вольтер, І. Г. Гердер, Д. Дідро, Е. Б. Кондильяк та ін. – трактують можливості інтелекту згідно з формулою «закони природи – суть закону розуму» [10, с. 106].

Представники німецької класичної філософії (Г. В. Ф. Гегель, І. Кант, І. Г. Фіхте, Ф. В. Шеллінг) зробили революцію в уявленнях про інтелект. Так, наприклад, уся докантивська філософія розглядала інтелект людини як пасивне сховище ідей, які надходять туди або природним, або надприродним шляхом. І. Кант же розвивав ідею активності свідомості: «розум – здатність, що дає нам принципи апріорного знання» [7, с. 21].

Г. В. Ф. Гегель пішов далі, трактуючи весь світ як духовно-логічну реальність, як рух думки. У «Феноменології духу» він представляє всю духовну культуру людства в її закономірний розвиток як поступове виявлення творчої сили «світового розуму» [3].

Починаючи із 60–70 рр. у УСРС до сьогодні сформувалися основні напрями трактування поняття «інтелект»: Б. Г. Ананьєв вважає, що інтелект є складною розумовою діяльністю, яка характеризується єдністю міжфункціональних зв'язків пізнавальних функцій різного рівня (зокрема, психомоторики, пам'яті, уваги, мислення) [1, с. 56]. В. М. Дружинін [15, с. 90] зазначає, що інтелект виражає властивість, здібність, здатність до мислення. В. Ю. Крамаренко, В. Е. Нікітін, Г. Г. Андреев розглядають інтелект як сукупність розумових здібностей людини, як інтегральну і високодиференційну здібність до мислення, як універсальну тренуваність мозку [9, с. 105–106]. Ж. Піаже розглядає поняття «інтелект» як гнучку, одночасно стійку структурну рівновагу поведінки, як адаптацію до оточуючого світу, що виражається в підтриманні рівноваги між асиміляцією (засвоєння та відтворення елементів середовища у психіці суб'єкта у вигляді когнітивних схем) та акомодациєю (зміна цих когнітивних схем залежно від вимог об'єктивного світу) [12, с. 45]. М. Л. Смутьсон тлумачить поняття «інтелект» як цілісне інтегроване психічне утворення, яке забезпечує породження, конструювання й перебудову особистісних ментальних моделей світу [16, с. 32].

Р. Стернберг [14, с. 78] розглядає інтелект як вид розумової саморегуляції (самоуправління) своїм життям конструктивним, метакогнітивним способом, метакогнітивною адаптивною поведінкою. На думку М. О. Холодної, «інтелект – форма організації індивідуального ментального досвіду у вигляді наявних ментальних структур, породжуваного ними ментального простору відображення і ментальних репрезентацій явищ, які будуються у рамках цього простору» [19, с. 243].

Отже, вчені характеризують інтелект, передусім, як загальну здібність, метакогнітивну структурну організацію, систему психічних механізмів, інформаційну, адаптивну та регулятивну діяльність, що полягає в здатності ефективно розв'язувати завдання, навчатися, використовувати набутий досвід для вирішення проблем, адаптуватись у суспільстві.

Інтелектуально, гостро, злободенно писали свого часу такі мислителі, як Євген Маланюк, Роман Рахманний та Володимир Винниченко. Обрані нами діячі, публіцисти та журналісти не обмежують коло творців, що випускали з-під пера кращі твори інтелектуальної публіцистики, але, на нашу думку, їх доробок найяскравіше презентує описаний нами феномен.

Євген Маланюк – інтелектуал того специфічного культурологічного мислення, яке дає змогу бачити реальність одночасно в історичній та футурологічній площині, вкладати філософський сенс у полівалентну метафору, насичувати громадянським почуттям теоретичні рефлексії [11].

Теоретичний спадок Є. Маланюка – це поєднання культурології та національного психоаналізу (за О. Пахльовською). До доробку інтелектуальної публіцистики ми можемо сміливо зарахувати есе й цикли статей про Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесю Українку, Івана Мазепу й Миколу Гоголя, історично-критичні екскурси в російську літературу, що являють собою культурологічні й літературознавчі синтети-розвідки. З погляду психолога, спираючись на класиків психоаналізу, Є. Маланюк створив напрям есеїстики публіцистичного характеру, де аналізує національні комплекси ще і як історик.

До ознак інтелектуальної публіцистики Романа Рахманного, українського еміграційного письменника, можна зарахувати таке: проблемно-тематична свобода, зумовлена вільним вибором письменником тем для своїх творів, можливістю порушувати будь-які проблеми; прагнення правдиво осмислювати історію нації (провідна тема творчості автора – складна доля України, мрія про відродження рідної землі); полемічний характер прози; глибоке охоплення та осмислення діалектики історичного процесу; правдиве зображення дійсності в окупованій більшовиками Україні; усвідомлення власного призначення як невід'ємного від призначення України; акцентування уваги на питаннях національної свідомості, мрія про незалежну Українську державу; посиленна увага до проблем, пов'язаних зі збереженням на чужині типових рис української ментальності; романтизація героїв еміграційної прози; вплив західноєвропейських філософських течій

(у синтезі з національно-філософськими поглядами) на творчість письменників-емігрантів загалом та Р. Рахманного зокрема (наявність в еміграційній прозі філософського підтексту; акцентування уваги на питаннях екзистенційного характеру; втілення на художньо-національному ґрунті філософської концепції віталізму; філософсько-символічне осмислення українського простору); риси модернізму в прозі письменника; звернення до образів-символів; увага до питань міфопоетики; вплив етнопсихологічних чинників; домінування мотиву невід'ємності від рідної землі; націоналістичне начало як рушійна сила; реінтерпретація національного образу світу.

Володимир Винниченко, автор публіцистичних творів «Сонячна машина», «Краса і сила» та «Відродження нації», керівник Директорії Української Народної Республіки упродовж цілого життя, починаючи з порівняно «ранніх» статей (1913) і до останнього свого подиху, детально вивчав і викривав ідеологію, її деструктивні прояви (практика російського імперіалізму), практику та історичне коріння російського шовінізму. Незважаючи на пристрасну натуру автора, певну нестримність, гнів та лють, що проникають крізь рядки, кожне його слово – це інтелектуальна та витончена аргументація. Особливо актуальними слова публіциста постають для аналізу сучасного становища України на політичній арені та розвитку інформаційно-комунікативних технологій формування образу держави.

Здається, зайвим буде говорити, що зараз, коли російський імперіалізм показав себе воістину «в усій красі», показав свою готовність до відверто агресивних, силових, дій на українській території – зараз знати й розуміти потворну «фізіономію» цього імперіалізму є вкрай необхідним [17].

IV. Висновки

Інтелектуальна публіцистика – спосіб трансляції авторського «Я», ціннісних ментальних категорій та масиву емпіричних знань, що мають пророчий, ідеологічний, виховний, соціетальний та націєтворчий характер. Розвідка має перспективи розвитку в напрямках інтелектуального дискурс-аналізу творчості окремих публіцистів і письменників та чіткої процедури відсіювання графоманів і псевдопубліцистів. Публіцистика – це складний соціокультурний феномен, що одночасно виявляє себе у сферах журналістики (газетна/журнальна, теле-, радіопубліцистика), літератури (художня публіцистика), філософії (світоглядна публіцистика); актуалізується на різних рівнях (стиль, метод, жанр, метатекст, професія, наука, світогляд, явище) з метою продуктивного впливу на об'єкт (особа-людство, країна-світ), який у результаті стає суб'єктом (співтворцем-відтворювачем) феномена, упродовжуючи його в приватне та суспільне життя (від самопізнання й світопізнання – до самореалізації та світоперетворення), забезпечуючи історичну тяглість феномена в просторі та часі. Відсутність чіткого визначення поняття «інтелектуальна публіцистика», схеми розбору публіцистичного доробку журналістів та письменників на предмет виявлення категорій інтелектуальності тексту, медіааналіз праць персоналій сучасності та минулого визначають перспективи подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Ананьев ; [ред. кол.: Б. Ф. Ломов, Е. В. Шорохова, Ю. М. Забродин]. – Москва : Наука, 1977. – 380 с.
2. Буряк В. Д. Інтелектуальний генезис української публіцистичної свідомості XIX століття (до проблеми модульності в осмисленні реального факту) [Електронний ресурс] / В. Д. Буряк // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1091>. – Назва з екрана.
3. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / Г. В. Ф. Гегель. – Москва : Мысль, 1977. – Т. 3. Философия духа. – 345 с.
4. Грибачев Н. Не то, чтобы этот клин не пахался... / Н. Грибачев // Журналист. – 1976. – № 7. – С. 9.
5. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : навч. посіб. / В. Й. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2000. – 180 с.
6. Каныгин Ю. М. Основы когнитивного обществознания (Информационная теория социальных систем) / Ю. М. Каныгин. – Киев : Украинская академия информатики, 1993. – С. 21.
7. Костюченко О. Лариса Івшина: Студентство – це те розумне середовище, що має нести нову енергію / О. Костюченко // День. – 2012. – № 204–205. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/larisa-ivshina-studentstvo-ce-te-rozumne-seredovishche-shcho-maie-nesti-novu>. – Назва з екрану.
8. Лось Й. Журналістика перед новим викликом / Й. Лось // Вісник Львівського університету. Серія: журналістика. – 2004. – Вип. 25. – С. 18–44.
9. Крамаренко В. Интеллект человека / В. Крамаренко, В. Никитин, Г. Андреев. – Воронеж : ВГУ, 1990. – 184 с.
10. Нарский И. Западноевропейская философия XVIII века / И. Нарский. – Москва : Высш. школа, 1973. – 196 с.
11. Пахльовська О. «Бронебійна публіцистика». Євген Маланюк [Електронний ресурс] / О. Пахльовська // День. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/bronebijna-publiczistika-yevgen-malanyuk.html>. – Назва з екрану.

12. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже ; [пер. с франц. А. М. Пятигорского]. – Санкт-Петербург : Питер, 2003. – 192 с.
13. Платон и его эпоха / [отв. ред. Ф. Х. Кессиди]. – Москва : Наука, 1979. – 318 с.
14. Практический интеллект / [Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд, Дж. А. Хорвард и др.]; под общ. ред. Р. Дж. Стернберга ; пер. с англ. К. Щукин, Ю. Буткевич. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 272 с.
15. Психология : [учебник для гуманитарных вузов / [под общ. ред. В. Н. Дружинина]. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 656 с.
16. Смульсон М. Л. Психология розвитку інтелекту в ранній юності : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / М. Л. Смульсон. – Київ, 2002. – 40 с.
17. Сюндюков І. Публіцистика Володимира Винниченка як блискучий зразок викриття московського імпер-шовінізму [Електронний ресурс] / І. Сюндюков // День. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/publiczistika-volodimira-vinnichenka-yak-bliskuchij-zrazok-vikrittya-moskovskog-imper-shovinizmu.html>. – Назва з екрану.
18. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Київ : [Голов. Ред. УРЕ], 1986. – 800 с.
19. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. Холодная. – [2-е изд.]. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 272 с.
20. Шлемкевич М. Новочасна потуга / М. Шлемкевич // Верхи життя і творчості. – Нью-Йорк ; Торонто, 1958. – С. 109–146.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2017.

Клиш А. В. Интеллектуальная публицистика: к природе понятия

Интеллектуальная публицистика – понятие, которое активно используется в медиасфере современной Украины и в журналистике, однако оно до сих пор не имеет общепринятого определения. Исследование представляет, как этот концепт фактически функционирует в информационно-коммуникативном поле. Кристаллизованы противоречия и проблематика определения интеллектуальной публицистики, уточнены ее стилистические и функциональные характеристики, выделены имена наиболее заметных отечественных публицистов: Е. Маланюка, Г. Рахманного и В. Винниченко.

Ключевые слова: интеллектуальная публицистика, логическая аргументация, информационно-коммуникативное поле, концепт.

Klishch A. Intellectual Publicistics: to the Nature of the Concept

In the system of social communication not subside discussion on the role and place of Ukrainian journalism in journalism, because journalism is seen as the highest level of journalistic excellence, as deep and raises serious problems for society. Along with informative function of journalism that is inherent in most types of human activity, becomes particularly important feature worldview through which public opinion is formed.

Intelligent journalism – a concept that is widely used in modern media sector of the Ukraine and journalism, but has not received a clear definition. The study presents how this concept actually operates in the information and communication field. As a result, work on the theme crystallized contradictions, definition of intellectual, refined its stylistic and functional characteristics, marked the most notable names of local journalists – E. Malaniuka, R. Rakhmanny and Vynnychenko.

Intelligent journalism – a way to broadcast the author of «I», the value of mental categories and solid empirical knowledge with prophetic, ideological, educational, societal and creation of nation character. Exploration has prospects for development in the areas of intellectual discourse analysis work of different writers and publicists and clear procedures for screening and fake journalists Journalism – a complex socio-cultural phenomenon, which also manifests itself in the field of journalism (newspaper / magazine, TV radio journalism), literature (fiction journalism), philosophy (worldview journalism); updated at different levels (style, technique, genre, metatext, profession, science, philosophy, phenomenon) to productive effects on the object (person, humanity, country, world), which as a result is subject (co-creator-Renderer) phenomenon, introducing it in private and public life, ensuring continuity of historical phenomena in space and time.

Key words: intelligent journalism, logical reasoning, information and communication field concept.